

ВЗАЄМОДІЯ ЄСПЛ ТА СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

COOPERATION BETWEEN THE HUDOC AND THE COURT OF JUSTICE IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

Сердюк А.О., студентка I курсу магістратури

*Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Федчишина Ю.В., студентка I курсу магістратури

*Інститут підготовки кадрів для органів юстиції України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Останні світові тенденції розвитку сучасного права базуються на повазі до прав людини. Своєю чергою це вимагає створення відповідних інструментів, їх ефективної імплементації, залучення громадянського суспільства до процесів розвитку та захисту прав людини тощо. Захист прав людини, безперечно, пов'язаний із процесом конституціоналізації права, оскільки гарантії захисту прав людини є невід'ємною вимогою для конституційного статусу норми.

У статті досліджено особливості механізму захисту прав людини в межах Європейського Союзу. Європейська система захисту прав людини є однією з найефективніших регіональних систем захисту у світі. Характерною особливістю є функціонування двох незалежних контрольних механізмів у рамках Європейського Союзу та Ради Європи, Суду Справедливості ЄС та Європейського Суду з прав людини відповідно. Дуалізм функціонування цих судових органів є наслідком існування двох міжнародних документів: Європейської конвенції з прав людини та Хартії основних прав Європейського Союзу.

Проведено порівняльний аналіз процедури звернення до обох судових установ, а також особливостей прийняття, розгляду заяв та деякі спеціальні процедури розгляду справ у Суді ЄС та ЄСПЛ. Досліджено співвідношення наднаціональних судових установ із національними судовими органами.

Окремо розглянуто питання розмежування компетенції Суду Справедливості та ЄСПЛ. Окрім загальнообов'язковості норм, передбачених Хартією ЄС, Лісабонським договором визначено обов'язок ЄС приєднатися до ЄКПЛ. Це спричиняє неоднозначність у формуванні судової практики у сфері гарантування та захисту прав людини, оскільки Хартія передбачає і гарантує такі ж права, як і ЄКПЛ, а також має визначати зміст цих прав відповідно до практики ЄСПЛ. З огляду на дію принципу верховенства права ЄС, норми ЄКПЛ та практика ЄСПЛ мають швидше факультативний характер, адже на практиці Суд Справедливості у деяких своїх рішеннях формує юридичні позиції, які суперечать практиці Європейського суду з прав людини. У цьому вбачається одна із причин тривалого процесу приєднання Європейського Союзу як самостійного суб'єкта до Європейської Конвенції з прав людини.

Ключові слова: міжнародне право, Суд Справедливості, Європейський суд із прав людини, судовий захист, захист прав людини.

Recent global trends in modern law are based on respect for human rights. In turn, it requires the creation of appropriate tools, their effective implementation, the involvement of civil society in the development and protection of human rights, and so on. The protection of human rights is connected with the process of constitutionalization of law, because the guarantees of human rights protection are an integral requirement for the constitutional status of a norm.

In the article we examine the features of the mechanism of human rights protection within the European Union. The European system of human rights protection is one of the most effective regional protection systems in the world. A specific feature is the functioning of two independent control mechanisms within the European Union and the Council of Europe, the Court of Justice of the EU and the European Court of Human Rights, respectively. The dual functioning of these judicial bodies is a consequence of the existence of two international instruments: the European Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union.

We conducted a comparative analysis of the procedure for applying to both courts, as well as the features of the reception, consideration of applications and some special procedures for consideration of cases in the Court of Justice of the EU and the HUDOC. We investigated the relationship of supranational judicial institutions with national judicial bodies.

We have considered separately the issue of delimitation of the jurisdiction of the Court of Justice and the HUDOC. In addition to the universality of the provisions of the EU Charter, the Lisbon Treaty defines the obligation of the EU to accede to the ECHR. This creates ambiguity in the formation of judicial practice in the field of guaranteeing and protecting human rights, because the Charter provides for and guarantees the same rights as the HUDOC, and it must determine the content of these rights in accordance with the judicial practice of the HUDOC. Taking into account the principle the EU rule of law, ECHR rules and ECHR practice are rather optional, because in practice the Court of Justice in some of its decisions creates legal positions that conflict with the judicial practice of the HUDOC. This is one of the reasons for the long process of accession of the European Union as an independent subject to the European Convention on Human Rights.

Key words: international law, Court of Justice, European Court of Human Rights, judicial protection, protection of human rights.

Постановка проблеми. Нині більшість європейських країн є одночасно членами двох великих міжнародних утворень – Ради Європи та Європейського Союзу. Серед національних, міжнародних та наднаціональних інструментів захисту прав людини, які можуть використовуватися їх громадянами, найважливіше місце посідають Європейський суд із прав людини (далі – ЄСПЛ), створений у 1959 році відповідно до Європейської Конвенції про захист прав людини та основних свобод (далі – ЄКПЛ), та Суд Справедливості Європейських Співтовариств, що працює з 1952 року відповідно до Договору про створення Європейського співтовариства. Перший із них було засновано як контролюючий механізм за дотриманням Кон-

венції – на певному етапі її підписання це стало необхідною умовою для вступу до Ради Європи, – і його місією є захист прав людини, завдання ж другого з моменту створення полягало в підтримці процесу економічної інтеграції серед держав-учасниць Європейських Співтовариств.

У процесі дослідження правових засад діяльності двох, на перший погляд, схожих судових органів, постало питання в розмежуванні їхньої компетенції, оскільки вона може збігатися під час розгляду певних категорій справ, а також стосовно доцільності встановлення відмінностей у функціонуванні аналізованих наднаціональних судів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сфера захисту прав людини, існування режимів їх захисту доволі широко

досліджено в працях як українських науковців (П. Рабіновича, С. Шевчука, С. Головатого, О. Марцеляка, М. Савчина, М. Гнатівського, О. Базова, Т. Комарової, О. Поліванової та інших), так і представників іноземних правничих шкіл (Д. Віткаускаса, Ж. Жерард, Ж.-Фр. Реннучі, Д. Шпільмана, Ф. Воленшлягера, М. Манукяна та інших).

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

За мету поставлено дослідження особливостей судового захисту конституційних прав і свобод у межах Європейської системи, зокрема в частині функціонування Європейського суду з прав людини й Суду Європейського Союзу.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі основні завдання: виявити особливості функціонування системи захисту прав людини за європейським виміром, здійснити аналіз правової природи судового захисту Суду ЄС у контексті захисту прав людини, правової природи судового захисту ЄСПЛ у контексті захисту прав людини, а також дослідити відмінності в юрисдикціях цих органів у сфері захисту прав людини.

Виклад основного матеріалу. Європейський Союз (далі – ЄС) та Рада Європи (далі – РЕ) є двома найбільш впливовими формуваннями, основна мета яких – ефективна міжнародна інтеграція.

Аналізуючи відмінності між Судом ЄС та ЄСПЛ, насамперед варто звернути увагу на процедуру звернення. По-перше, суб'єктами звернення до Суду ЄС є держави-учасниці, інституції, фізичні та юридичні особи. Цікаво, що фізичні та юридичні особи належать до непривілейованих позивачів і можуть брати участь у процесі проти фізичних або юридичних осіб, а також інституцій. Позов проти держави фізичні та юридичні особи подати не можуть.

У ст.ст. 33, 34 ЄКПЛ визначено: «Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною. Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав» [1]. Таким чином, ЄСПЛ уповноважений розглядати міждержавні спори, а також індивідуальні заяви фізичних осіб, групи фізичних осіб, а також неурядових організацій проти держав-учасниць Конвенції, на відміну від Суду ЄС.

По-друге, є відмінність у співвідношенні Суду ЄС та ЄСПЛ із національними судовими органами. Хоча національні суди не входять до судової системи Європейського Союзу, але ієрархічність у певних випадках зберігається. Зокрема, у ст. 267 ДФЄС передбачена процедура преюдиціального звернення національних судів до Суду Справедливості. Ця процедура покликана забезпечити однакове застосування та тлумачення положень законодавства. Зазвичай фізичні або юридичні особи прямо не можуть звернутися до Суду ЄС із відповідним зверненням, але таке право національних судів можна застосувати і у справах із приводу захисту прав таких осіб. Загалом процедура преюдиціального звернення є однією з гарантій права на справедливий судовий розгляд.

Що стосується ЄСПЛ, то у ст. 35 ЄКПЛ [1] однією з умов прийнятності заяви є використання всіх національних способів захисту. Таким чином, Суд оцінює остаточне рішення національних судів та перевіряє їх на відповідність Конвенції. Варто зазначити, що в Конвенції відсутнє положення про те, що національні суди мають використовувати практику ЄСПЛ, закріплення такої норми покладається на національний законодавчий орган.

Разом із набранням чинності Лісабонським договором набула юридичної сили і Хартія основних прав Європейського Союзу (далі – Хартія). Порівняно із ЄКПЛ Хартія закріплює ширше коло прав і свобод: право на цілісність особистості (ст. 3), свободу творчості та науки (ст. 13), право на притулок (ст. 18) та інші.

У частині співвідношення Хартії та ЄКПЛ варто згадати ч. 3 ст. 52 [2], де зазначається, що права, які передбачені Хартією, їх зміст та застосування мають збігатися

за змістом та застосуванням із правами, які гарантуються Конвенцією. Ця норма не є перешкодою для ширшого захисту їх правом ЄС.

Практика Суду ЄС нерідко демонструє автономність застосування та тлумачення ним прав і свобод людини, на відміну від ЄСПЛ. Конфліктною площиною між ЄС та ЄСПЛ у сфері прав людини називають: а) систему надання біженцям притулку в ЄС на основі так званого Дублінського регламенту ЄС (понад 1000 заяв щодо порушення норм ЄКПЛ під час вирішення питання про депортацію біженців із держав-членів ЄС чекають свого вирішення в ЄСПЛ); б) практику застосування в ЄС Європейського ордеру на арешт, який, як стверджується, значно відрізняється з усталеною практикою ЄСПЛ щодо застосування ст. 3 і ст. 6 ЄКПЛ; в) антимонопольну практику ЄС з її надзвичайно високими штрафами і невинуватими великими повноваженнями Європейської Комісії з розслідування порушень і накладення штрафів [3, с. 119–120].

Відповідно до ч. 1 ст. 19 Договору про Європейський Союз на Суд ЄС формально покладено обов'язок щодо забезпечення дотримання законодавства ЄС у процесі тлумачення та застосування установчих договорів. Заради досягнення цілей та завдань ЄС баланс між державами-учасниками має також досягатися і через діяльність Суду ЄС. Суд відіграє важливу роль у зміцненні демократії та виступає ключовою ланкою у формуванні особливого правопорядку ЄС [4].

Враховуючи, що всі 27 держав-членів ЄС є одночасно учасниками ЄКПЛ та визнають юрисдикцію Європейського суду з прав людини, необхідно порівняти компетенцію обох судів.

У 1950 році країни-учасниці Ради Європи підписали фундаментальну Конвенцію про захист прав людини та основних свобод. У ній зазначається, що уряди, котрі підписали цю Конвенцію як члени Ради Європи, беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, погодилися на забезпечення загального і ефективного визнання проголошених у Декларації прав, їх захист і розвиток, забезпечення цих прав Високими Договірними Сторонами кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією [1]. Для забезпечення цих зобов'язань створюється Європейський суд із прав людини. Європейський суд створений як контролюючий механізм захисту прав гарантованих ЄКПЛ, отже, компетенція ЄСПЛ обмежена метою Конвенції.

Стосовно Європейського Союзу, то він створювався як економічна спільнота, тому компетенція Суду ЄС була обмежена вирішенням питань в економічній сфері. Згодом ЄС вийшов за рамки економічного союзу, що своєю чергою розширило повноваження Суду ЄС, тому захист прав людини також належить до його компетенції. Вперше офіційне визнання прав людини на рівні співтовариств відбулося із набуттям чинності Єдиним Європейським Актом 1987 р., а згодом це призвело до появи власного каталогу прав ЄС – Хартії про основоположні права ЄС, яка набула чинності у 2009 році.

Суд ЄС почав розвивати свою практику щодо прав людини ще у 1969 р. рішенням по справі *Stauder* [5]. Підтвердження цього є низка рішень Суду ЄС, які визнавали права людини головними принципами права спочатку співтовариств, а потім і ЄС. Суд ЄС неодноразово засуджувався як занадто активний орган, що виходить за межі повноважень інтеграційного об'єднання, створюючи стандарти захисту прав людини, але саме ця діяльність Суду стала рушійною силою для перетворення ЄС на об'єднання універсального характеру [6, с. 168–190].

Щодо контролю за державами-членами, то у сферах, які не належать до компетенції Союзу, Суд не має механізмів впливу на держави-члени та контролю за державними заходами стосовно дотримання прав людини. У цьому випадку відповідальність за їх дотримання покладається на національну владу.

Контроль Суду ЄС над національними заходами, в тому числі у сфері захисту прав людини, може бути застосований, якщо на національному рівні заходи були реалізовані в рамках компетенції ЄС, при цьому з метою імплементації

норм права ЄС. Це зумовлено тим, що ці дії являють собою делегування повноважень Союзу до національної влади, а делегування завжди має відбуватись із дотриманням стандартів того суб'єкта, який уповноважує діяти, тобто у цьому випадку це стандарти захисту прав людини, визнані ЄС.

Наднаціональний характер права ЄС передбачає, що держави-учасниці ЄС визнають верховенство правових актів Європейського Союзу над нормами національного законодавства. У тому числі це стосується і визнання юрисдикції Суду ЄС та його рішень. Наднаціональний характер Конвенції полягає в обов'язковості рішень ЄСПЛ для держави, якої воно стосується, та відповідного впливу переважно через заходи загального характеру кожного з рішень ЄСПЛ на національні правові системи.

Відповідно до ст. 344 ДФЄС [7] держави-учасниці беруть на себе зобов'язання не піддавати спори щодо тлумачення чи застосування установчих договорів жодним іншим методам урегулювання, крім передбачених ними. Ця стаття встановлює механізм, який спрямований на запобігання паралельним судовим провадженням, які могли б призвести до неоднакового тлумачення чи застосування права ЄС. Варто звернути увагу на рішення Суду ЄС у справі «Commission v Ireland» [8] щодо спору між Великою Британією та Ірландією, в якій Суд ЄС вперше розглянув питання щодо співвідношення своєї юрисдикції з юрисдикцією інших міжнародних судових установ. Під час розгляду справи, пов'язаної із забрудненням Ірландського моря радіоактивними відходами заводу MOX, виник спір із приводу компетенції між Міжнародним трибуналом із морського права та Судом ЄС. До справи приєдналася Європейська Комісія, яка подала позов проти Ірландії до Суду ЄС, оскільки держава порушила зобов'язання відповідно до ст. 344 ДФЄС. Членами Конвенції ООН із морського права є не лише усі держави-учасниці ЄС, а й сам Європейський Союз як самостійний суб'єкт, що робить Конвенцію частиною права ЄС. Суд ЄС визначив, що передача цього спору до іншої, ніж Суду ЄС, установи ставить під загрозу юрисдикційний порядок, визначений установчими договорами, та, як наслідок, автономію правової системи Союзу загалом. На думку Суду, збереження автономії правової системи ЄС означає незмінність повноважень Союзу та його інститутів, встановлених установчими договорами, та уніфіковане тлумачення норм права ЄС, що не залежить від рішень інших правових систем, зокрема заснованих і на міжнародному праві. Будь-яка судова установа є потенційною загрозою для автономії правопорядку ЄС, оскільки право ЄС стало охоплювати широке коло правовідносин, воно йде поряд майже із кожною галуззю міжнародного права.

З погляду міжнародного права вищенаведена позиція Суду ЄС обмежує право держав-учасниць на захист своїх прав за міжнародними договорами. Така ж ситуація може статися і в разі приєднання Європейського Союзу до ЄКПЛ як самостійного суб'єкта.

Тому 18 грудня 2014 р. Суд ЄС постановив Висновок 2/13 про несумісність проекту Угоди про приєднання

і права ЄС, а також відсутність правових підстав для приєднання ЄС до Конвенції. Він визначив, що в результаті цього приєднання Конвенція, як і будь-який інший міжнародний договір, укладений ЄС, буде обов'язковою для інститутів ЄС та його держав-членів і становитиме невід'ємну частину права ЄС. У цьому разі ЄС так само, як інші договірні сторони, підлягатиме зовнішньому контролю задля забезпечення дотримання прав і свобод, передбачених Конвенцією. Таким чином, ЄС та його інститути, зокрема Суд ЄС, будуть підлягати зовнішнім механізмам контролю, передбаченим Конвенцією, зокрема з боку ЄСПЛ.

Конфлікти між Судом ЄС та ЄСПЛ виникають через те, що певне право тлумачиться в різному обсязі. Також обидва суди мають різні підходи стосовно питання обмеження захисту тих чи інших прав у випадку колізії між правами приватних осіб. Відповідно до позиції ЄСПЛ, певні дозволені обмеження можуть застосовуватись до окремих прав. У деяких випадках, щоб переконатись, що застосовані обмеження не звужують обсягу права до такої межі, що торкається самої суті права та позбавляє його ефективного захисту, Суд має впевнитися, що ці обмеження можна передбачити, вони зроблені відповідно до закону та встановлені законом, а також мають законну мету.

Суд Справедливості створив у своєму прецедентному праві інші критерії визначення того, чи є виправдане застосоване обмеження права. Таке обмеження має відповідати цілям загального інтересу, що переслідує ЄС, та не має створювати непропорційне та неприпустиме втручання, яке порушує саму сутність гарантованого права [9].

Висновки. Можна зробити висновок: два Європейські суди не тільки функціонують по-різному, але й по-різному співвідносяться з національними судами держав. Договір ЄС із метою однакового застосування положень свого законодавства заснував систему «попередніх рішень» (преюдиція): якщо національні суди стикаються з проблемою тлумачення Договору чи інших актів ЄС, вони можуть зробити запит до Суду ЄС із метою отримати передне рішення щодо будь-яких проблем тлумачення у справі, яка знаходиться на їх розгляді. І таким чином національні суди одержують вказівку щодо дотримання тлумачень Судом. При цьому ЄСПЛ є більш ізольованим, ніж Суд ЄС, його роль полягає у перевірці того, чи було порушення Конвенції на національному рівні.

Отже, у практиці двох судів виникає неузгодженість у тлумаченні, що, відповідно, призводить до різного вирішення аналогічних справ. Така ситуація є негативною з огляду на те, що вона порушує єдність підходу до тлумачення змісту та обсягу прав людини в Європі. Своєю чергою приєднання ЄС до ЄКПЛ могло би покласти край процесу формування подвійної системи стандартів прав людини у практиці Суду ЄС та ЄСПЛ. Тому виникає необхідність вжити заходів щодо уніфікації підходу ЄСПЛ та Суду Справедливості у вирішенні справ, пов'язаних із захистом прав людини та гармонізації стандартів у цій сфері у межах РЄ та ЄС. Проте, як відомо, негативне рішення Суду ЄС 2/13 від 18.12.2014 р. зупинило це на невизначений строк.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 2 жовт. 2013 р. / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 23.04.2021).
2. Хартія основних прав Європейського Союзу : Хартія Європ. Союзу від 07.12.2000 р./ *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524 (дата звернення: 23.04.2021).
3. Добрянський С. Права людини у Європейському Союзі: можливості удосконалення юридичного гарантування. *Право України*. 2019. Вип. 11. С. 108–127.
4. Договір про Європейський Союз : Договір Європ. Союзу від 07.02.1992 р. : станом на 13 груд. 2007 р. / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_029 (дата звернення: 23.04.2021).
5. Case 29/69 «Erich Stauder v City of Ulm – Sozialamt». *European Court Reports*. 1969. P. 419.
6. De Burca G. After the EU Charter of Fundamental Right: The Court of Justice as the Human Rights Adjudicator? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*. 2013. Vol. 20. P. 168–190.
7. Договір про Європейський Союз та про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями: Договори, консолідовані версії станом на 10.03.2010 р. / *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 23.04.2021).
8. Case 459/03 «Commission v Ireland». *European Court Reports*. 2006. ECR I-4635. P. 237–302.
9. Case 265/87 «Hermann Schrader HS Kraftfutter GmbH & Co. KG v Hauptzollamt Gronau». *European Court Reports*. 1989. ECR 2237. P. 456–561.